

تدوین الگوی کیفیت زندگی کاری اسلامی بر اساس دیدگاه امام صادق علیه السلام

*دکتر مهدیه سادات خشوعی - دکتری روان‌شناسی دانشگاه اصفهان

مهناز طالب‌زاده - کارشناس ارشد روان‌شناسی دانشگاه اصفهان

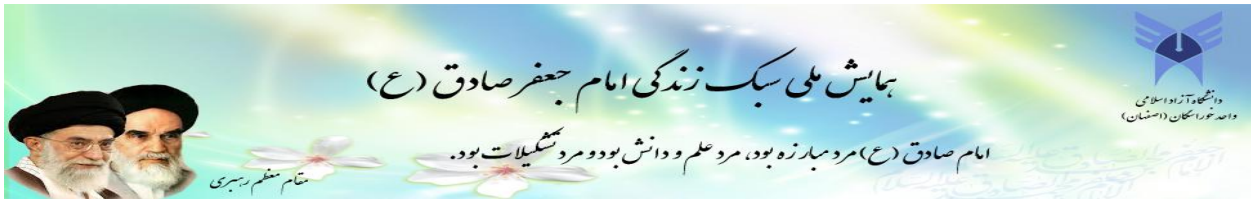
نشانی:

*اصفهان - خیابان هزار جریب - دانشگاه اصفهان - دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی -

گروه روان‌شناسی - مهدیه سادات خشوعی

پست الکترونیک:

Khoshouei_mahdieh@yahoo.com

تدوین الگوی کیفیت زندگی کاری اسلامی بر اساس دیدگاه امام صادق علیه السلام

دکتر مهدیه سادات خشوعی - دکتری روان‌شناسی دانشگاه اصفهان

مهناز طالب‌زاده - کارشناس ارشد روان‌شناسی دانشگاه اصفهان

چکیده

با توجه به اهمیت جایگاه کار در اسلام، هدف این پژوهش تدوین الگوی کیفیت زندگی کاری اسلامی بر اساس دیدگاه امام صادق علیه السلام بود. بر این اساس، پایگاه اطلاعاتی حوزه نت انتخاب گردید و تمامی احادیث مرتبط با کار در این پایگاه مورد تحلیل محتوا قرار گرفت و پس از طبقه‌بندی آن‌ها، الگویی شامل ارزش و اهمیت کار، انواع کسب و کار، فواید کسب و کار، آثار سوء بیکاری و آداب کسب و کار بر اساس دیدگاه امام صادق علیه السلام تدوین گردید.

کلیدواژه‌ها: امام صادق علیه السلام، الگوی کیفیت زندگی کاری اسلامی

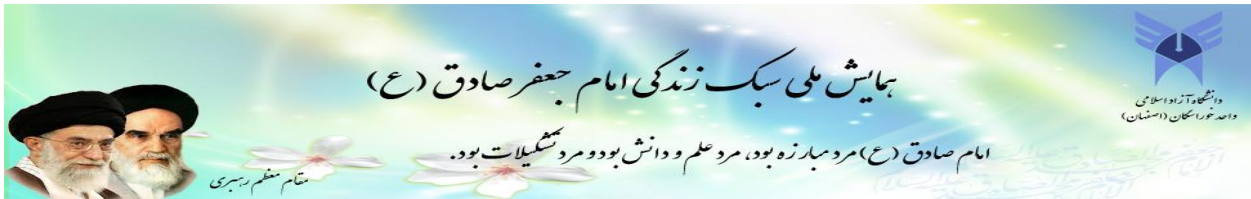
مقدمه

در طی چند دهه گذشته از نظر نظری، تعاریف متفاوتی از کیفیت زندگی کاری توسعه یافته است (ضیایی بیگدلی، ۱۳۸۸) اما در مجموع نقطه اشتراک این تعاریف، بدین معنا است که کیفیت زندگی کاری نگرشی است که می‌کوشد تا کیفیت زندگی افراد شاغل را بهبود بخشد (خنیف، زراعی متین و خداپرست، ۱۳۸۷). از نظر عملیاتی نیز هر یک از پژوهشگران با توجه به دیدگاه خود کیفیت زندگی کاری را تعریف نموده‌اند. برای مثال، بر اساس دیدگاه والتون^۱، کیفیت زندگی کاری شامل حقوق کافی و منصفانه، امینی و بهداشت کاری، تأمین فرصت کاربرد و بهبود توانایی‌های انسان، تأمین فرصت امنیت و رشد مداوم، یکپارچگی و یا انسجام مداوم در سازمان، قانون‌گرایی در سازمان، کار و فضای زندگی، وابستگی اجتماعی زندگی کاری است (مورهد و گریفین^۲، ترجمه الوانی و معمارزاده، ۱۳۷۴).

امروزه پژوهشگران در داخل و خارج به بررسی مفهوم کیفیت زندگی کاری، پیامدهای آن و رابطه آن با سایر متغیرهای شغلی یا سازمانی پرداخته‌اند (قمصری، عبدالعلی‌پور، قبادی، ۱۳۹۰). اما متأسفانه در هیچ یک از پژوهش‌ها پدیده کیفیت زندگی کاری با نگاهی اسلامی مورد بررسی قرار نگرفته است. بنابراین هدف این پژوهش بررسی کیفیت زندگی کاری اسلامی از دیدگاه امام صادق

1 - Walton

2 -Moorhead & Griffin

علیه السلام می‌باشد، در این راستا ابتدا دیدگاه امام صادق علیه‌السلام در زمینه کسب و کار و آداب آن به صورت بسیار خلاصه معرفی شده^۱ و سپس با استفاده از دیدگاه حضرت، الگویی از کیفیت زندگی کاری اسلامی ترسیم خواهد شد.

ارزش و اهمیت کسب و کار از دیدگاه امام صادق علیه‌السلام:

از دیدگاه امام صادق علیه‌السلام، کار به دلایل زیر از اهمیت و ارزش والایی برخوردار است:

۱- کار همانند عبادت است:

یکی از اصحاب امام صادق (ع) که طبق معمول همیشه در محضر درس آن حضرت شرکت می‌کرد و در مجالس رفقا حاضر می‌شد و با آنها رفت و آمد می‌کرد، مدتی بود که دیده نمی‌شد. یک روز امام از اصحاب و دوستانش پرسید: راستی فلانی کجاست که مدتی است دیده نمی‌شود؟ گفتند: یابن رسول الله، اخیرا خیلی تنگدست و فقیر شده است. امام فرمود: پس چه می‌کند؟ گفتند: هیچ در خانه نشسته است و یکسره عبادت می‌کند. امام فرمود: پس زندگیش از کجا اداره می‌شود؟ گفتند: یکی از دوستان، عهده دار مخارج زندگی او شده است. امام فرمود: به خدا قسم این دوستش به درجاتی از او عابدتر است.^۲

۲- کار همانند جهاد در راه خدا است:

مردی که در فشار اقتصادی قرار می‌گیرد و برای خلاصی از آن به مقداری که روزی خود و خانواده‌اش را بیاورد کار می‌کند چنین کسی مانند رزمنده ای می‌باشد که در راه خدا جهاد می‌کند.^۳

۳- کار، سیره امامان است:

✓ امام صادق علیه‌السلام فرمود امیرمؤمنان علیه‌السلام، هیزم جمع می‌کرد و آب از چاه می‌کشید و شخم می‌زد و از دسترنج خود هزار برده آزاد کرد^۴ و به جارو کردن خانه می‌پرداخت و فاطمه (س) نیز با دستانش گندم را آرد و آن را خمیر می‌کرد و نان می‌پخت.^۵

✓ در طلب روزی و نیازهای زندگی تبلی نکنید، چرا که پدران و نیاکان ما به دنبال آن می‌دویدند و آنرا طلب می‌کردند.^۶

انواع کسب و کار از دیدگاه امام صادق علیه‌السلام

۱- امکان ارائه تمامی احادیث و روایات‌ها در این زمینه فراتر از این پژوهش است. بنابراین پژوهشگران از ارائه موضوعاتی با مبانی مشترک صرف‌نظر نمودند.

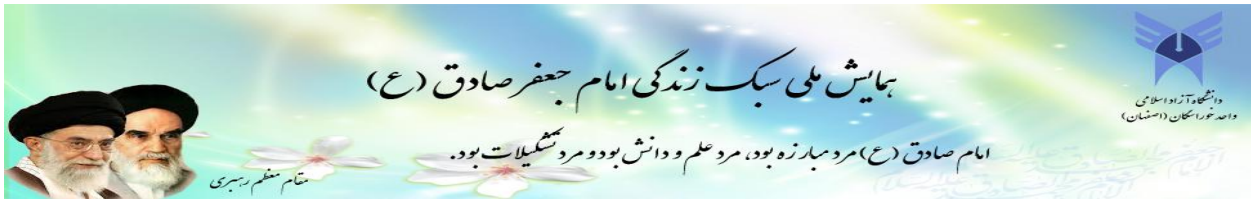
۲- وسائل الشیعه، ج ۲، ص ۵۲۹

۳- اصول کافی ج ۵ ص ۸۸

۴- اصول کافی، ج ۵، ص ۷۴

۵- الفقیه، ج ۳، ص ۱۶۹

۶- وسائل الشیعه، ج ۱۲، ص ۳۸

امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «در یک تقسیم‌بندی کلی تمام شغل‌های موجود در جامعه به چهار نوع تقسیم می‌شود: ۱. تجارت و معاملات؛ ۲. صناعات و حرفه‌ها؛ ۳. کارگزاران حکومتی و کارمندان؛ ۴. اجارات (درآمد املاک و کارگران روز مزد). سپس امام علیه السلام این چهار نوع شغل را به دو دسته حلال و حرام تقسیم کرده و می‌فرماید «خداوند متعال واجب کرده است که بندگانش در موارد حلال اقدام کنند و از مشاغل حرام دوری گزینند.» در اینجا به چکیده سخنان امام صادق علیه السلام در مورد ملاک تعیین مشاغل حلال و حرام بسنده می‌کنیم (پاک‌نیا، ۱۳۸۳):

معیار حلیت و حرمت در تجارت این است که هر کالایی که برای عموم مردم نیاز است و مصلحت و نفع جامعه در خرید و فروش آن می‌باشد، تجارت آن حلال است و هر معامله‌ای که موجب فساد در جامعه و به ضرر جامعه اسلامی است، حرام می‌باشد، همانند: معاملات ربوی، خرید و فروش و انبار کردن کالاهایی که از منظر اسلام مشروع نیستند (گوشت غیر مذکی، گوشت خوک، گوشت و پوست حیوانات درنده، شراب، آلات قمار، آلات لهو و لعب و غیره)، فروختن سلاح به دشمنان اسلام، و هر معامله‌ای که موجب تقویت جبهه باطل باشد (مانند: جاسوسی و فروش اطلاعات به دشمن)، و معاملاتی که همراه با فریب کاری و دروغ پردازی انجام شود.

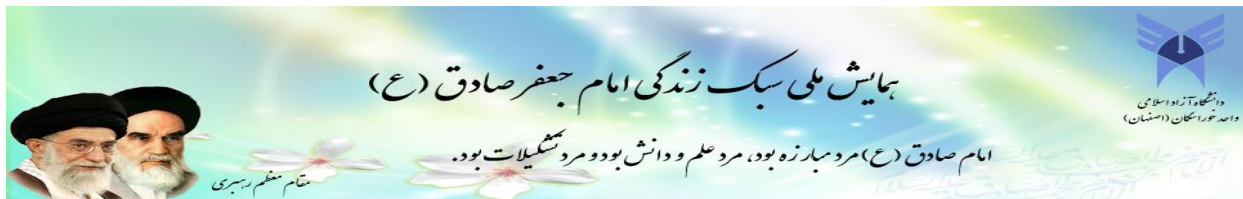
در صناعات و حرفه‌ها نیز معیار مصلحت جامعه اسلامی است؛ یعنی هر صنعت و حرفه‌ای که موجب تقویت جامعه اسلامی می‌باشد و صلاح، رشد و تعالی مسلمانان را به ارمغان می‌آورد، از منظر امام صادق علیه السلام مجاز است و هر حرفه‌ای که موجب مفسده و تضعیف جامعه باشد، ممنوع است. شراب‌سازی، جادوگری، صنایعی که موجب ترویج فساد و فحشاء باشند، وسایلی که موجب تضعیف و یا تخریب اعتقادات مسلمانان شوند، همکاری با ستمگران، سرقت و غیره از قبیل صنایع و حرفه‌های حرام می‌باشند.

اگر کارگزاران و کارمندان حکومتی تحت نظر حاکم عادل و امامان معصوم علیهم السلام و وکلای آنان انجام وظیفه کنند، درآمد و حقوقشان حلال است و گرنه حرام می‌باشد؛ مگر اینکه کارمندان زمامدار غیر عادل، با اجازه از حاکم شرع و یا این که به خاطر مصالح مسلمانان وارد دستگاه حکومتی شده باشند.

در مورد اجاره‌ها و درآمد املاک و کارگران نیز قضیه همین است؛ یعنی اولاً، صلاح و فساد جامعه مدنظر می‌باشد و ثانیاً، کالاها و انگیزه‌های حلال و حرام سرنوشت‌ساز است.

توصیه امام صادق علیه السلام در مورد برخی از مشاغل

علاوه بر تقسیم‌بندی مشاغل از دیدگاه حضرت و توصیه ایشان به پیروان خود در زمینه انتخاب کسب و کارهای حلال و مورد نیاز جامعه، ایشان برخی از مشاغل را بیشتر می‌پسندیدند که به چند نمونه از این موارد اشاره می‌شود:

کشاورزی:

✓ امام صادق علیه السلام در تفسیر آیه ۱۲ سوره ابراهیم (و توکل کنندگان، باید فقط بر خدا توکل کنند)^۱ فرمودند: بارزترین مصداق انسان‌های متوکل، دهقانان و کشاورزان هستند.^۲

✓ امام صادق علیه السلام فرمودند: زراعت کنید و درخت بکارید به خدا قسم هیچ کاری از کارهای مردم حلال‌تر و پاکیزه‌تر از آن وجود ندارد.^۳

✓ ابن هارون واسطی می‌گوید: روزی از امام صادق علیه السلام در مورد دهقانان و زارعین پرسیدم. امام فرمود: «برزگران گنجینه الهی در روی زمین هستند. سپس اضافه کرد: «از میان کارها چیزی در نزد خداوند محبوب‌تر از کشاورزی نیست و خداوند هیچ پیامبری را مبعوث نکرد، مگر اینکه کشاورز بود، به جز ادریس که خیاط بود.^۴

✓ ابو عمر شیبانی می‌گوید: حضرت صادق السلام را دیدم که بیلی در دست و پوششی درشت بر تن داشت و در باغ خود کار می‌کرد و عرق از بدنش فرو می‌ریخت. عرض کردم: فدایت شوم، بیل را به من بدهید تا به جای شما کار کنم. فرمود: من چنان دوست دارم که شخص، در گرمای آزار دهنده آفتاب، برای تأمین نیازهای زندگی خود رنج بکشد.^۵

بازرگانی یا تجارت

✓ امام صادق علیه السلام فرمودند: تجارت، موجب زیادتی عقل و ترک تجارت، موجب نقصان عقل است.^۶

✓ امام صادق علیه السلام فرمودند: «تجارت را وامگذارید که خوار می‌شوید. تجارت کنید تا خداوند به شما برکت دهد.^۷

۱- «.....و علی الله فلی توکل المتوکلون» (ابراهیم/۱۲)

۲- وسائل الشیعه، ج ۱۷، ص ۴۲

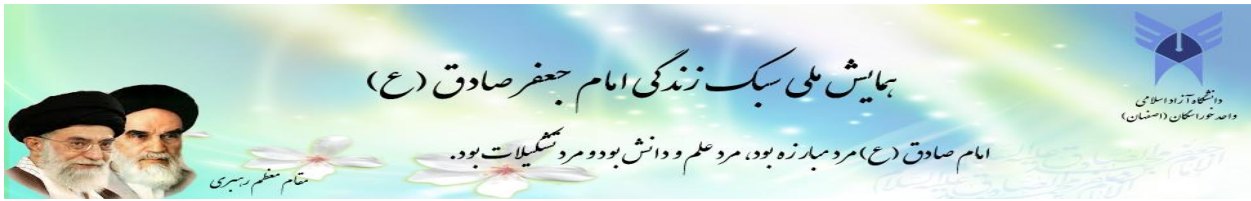
۳- اصول کافی، ج ۵، ص ۲۶۰

۴- وسائل الشیعه ج ۱۷، ص ۴۲

۵- اصول کافی، جلد ۵، ص ۷۶

۶- وسائل الشیعه، ج ۱۲، ص ۴ و ۵

۷- وسائل الشیعه، ج ۲، ص ۵۲۸

✓ اسباط بن سالم گفته است: روزی به حضور امام صادق علیه السلام شرفیاب شدم، آن حضرت پرسید: عمرین مسلم چه می کند؟ گفتم: حالش خوب است، اما دیگر تجارت نمی کند. امام علیه السلام فرمود: ترک تجارت، کار شیطانی است - این جمله را سه بار تکرار کرد - آنگاه حضرت ادامه داد: رسول خدا (ص) با کاروانی که از شام می آمد معامله می کرد و با بخشی از درآمد آن معامله، قرض های خود را ادا می کرد و بخشی دیگر را در میان نیازمندان فامیل تقسیم می نمود.^۱ امام در ادامه فرمودند: خداوند در سوره نور، آیه ۳۷ در مورد تاجران خداجو و با تقوا می فرماید: «مردانی که داد و ستد و معامله، آنان را از یاد خدا غافل نمی کند.»^۲

طبابت و پرستاری

✓ امام صادق علیه السلام فرمودند: مردم هیچ شهری از پزشکِ بصیرِ مورد اعتماد بی نیاز نیستند.^۳
 ✓ امام صادق علیه السلام می فرماید که رسول اکرم (ص) فرمود: «کسی که برای برآوردن نیاز بیماری تلاش کند، خواه نیاز او برآورده شود یا نه، همانند روزی که از مادر متولد شده است، از گناهان پاک می شود.»^۴
 ✓ امام صادق علیه السلام فرمودند: «یکی از عواملی که موجب شد یوسف را فردی نیکوکار بدانند، این بود که در زندان به پرستاری از بیماران اهتمام می ورزید و از آنان مراقبت می کرد.»^۵

فواید کسب و کار از دیدگاه امام صادق علیه السلام

از دیدگاه امام صادق علیه السلام، فواید کسب و کار عبارت است از:

۱- کسب ثواب الهی:

عبدالله بن ابی یعفر می گوید در محضر امام صادق علیه السلام بودم که مردی از وی پرسید: به خدا قسم! ما به دنبال دنیا می رویم و دوست داریم آن را بدست آوریم. امام علیه السلام فرمود: تو می خواهی با دنیا طلبی و کسب درآمد چه کنی؟ او گفت: می خواهم نیازهایم را بر طرف کنم، به خانواده ام رسیدگی نمایم، صدقه و احسان بدهم و حج و عمره انجام دهم. امام صادق علیه السلام فرمود: این که دنیا طلبی نیست، این به دنبال آخرت و ثواب های الهی رفتن است^۶

۲- ایجاد عزت و بزرگی:

۱- وسائل الشیعه، ج ۱۷، ص ۱۵ و ۱۴

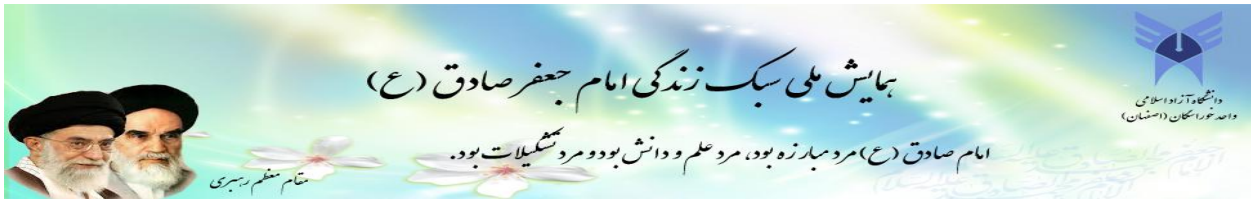
۲- «رَجَالٌ لَا تُلْهِبُهُمْ تِجَارَةٌ وَلَا يَبِيعُ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ» (نور، ۳۷)

۳- تحف العقول، ص ۳۲۱

۴- بحار الانوار، ج ۸۱، ص ۲۱۷

۵- بحار الانوار، ج ۱۲، ص ۲۳۰

۶- وسائل الشیعه ج ۱۷ ص ۳۴

در دیدگاه امام صادق علیه السلام، کار عزت و بزرگی است. در این رابطه معلی بن خنیس می گوید: امام صادق علیه السلام مرا دید که دیر به بازار در محل کار خود می روم فرمود: «صبح زود بطرف عزت و بزرگی یعنی کسب و کار خود بیرون برو!»^۱.

۳- اسباب سعادت:

سه چیز از اسباب سعادت است. یکی از آنها این است که انسان برای بهبود زندگی و کسب و معیشت خود، صبحگاهان از خانه بیرون رود و شبانگاهان برگردد.^۲

۴- بی نیازی از مردم:

✓ شخصی به امام صادق علیه السلام عرض کرد: من نمی توانم با دست خود کار کنم و راه تجارت را نیز به خوبی نمی دانم و اکنون محروم و محتاج هستم آن حضرت فرمود: کارگری کن و بر سر خود بار ببر تا از مردم بی نیاز شود. رسول خدا (ص) هم سنگی را بر شانه خود حمل کرد و در یکی از دیوارهای باغ خود به کار برد که آن سنگ هنوز در آنجا هست.^۳

✓ امام صادق علیه السلام می فرماید: اگر دانستی یا به تو گفتند که روزیت فراهم است، از تلاش برای روزی دست بردار و تا می توانی بکوش تا سربار دیگران نباشی.^۴

✓ به امام صادق گفتند: چقدر زحمت می کشید و کار می کنید؟ امام فرمودند یعنی زحمت می کشم تا از مثل شماها بی نیاز باشم.^۵

۵- افزایش عقل:

تجارت، موجب زیادی عقل و ترک تجارت، موجب نقصان عقل است.^۶

۶- لذت از زندگی:

۱- وسائل الشیعه، ج ۱۲

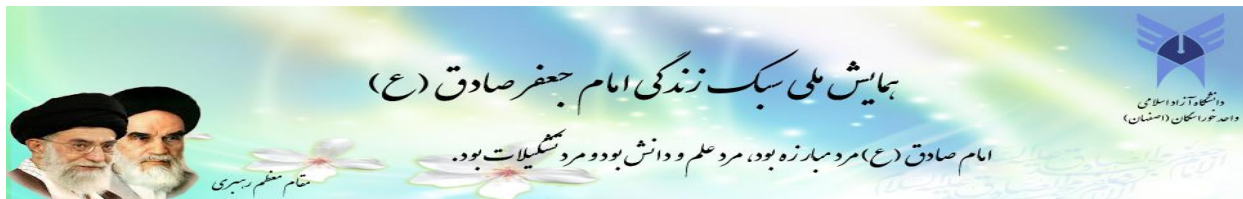
۲- وسائل الشیعه، ج ۱۷، ص ۲۴۳

۳- اصول کافی، ج ۵، ص ۷۶ و ۷۷

۴- اصول کافی، ج ۵، ص ۷۹

۵- اصول کافی، ج ۵، ص ۷۴

۶- وسائل الشیعه، ج ۱۲، ص ۴ و ۵

امام صادق علیه السلام در علت لزوم کار کردن می فرماید: اگر مردم هرچه را (از غذا و لباس و مسکن) می خواستند، حاضر و آماده در اختیار داشتند، زندگی برای آنها گوارا نمی شد و لذتی از زندگی نمی بردند. امام صادق علیه السلام همچنین در قالب مثالی می فرماید: آیا ندیده ای که اگر کسی میهمان گروهی شود و مدتی (نزد آنها) بماند و هر آنچه از خوراک و پوشاک و پذیرایی در اختیارش باشد، از بیکاری خسته و ملول می گردد و دلش می خواهد خودش را به چیزی مشغول سازد، پس بر این مقیاس کن که اگر آدمی هرچه می خواست در اختیارش می داشت، به رنجی گرفتار می شد.^۱

آثار سوء بیکاری از دیدگاه امام صادق علیه السلام

از دیدگاه امام صادق علیه السلام، آثار سوء بیکاری عبارت است از:

۱- غضب خدا:

امام صادق علیه السلام فرمودند: خواب زیاد و بیکاری زیاد مورد غضب خداست.^۲

۲- کاهش عقل:

کار و فعالیت، فکر و مغز انسان را به کار انداخته و عقل و تدبیر را زیاد می کند چنانچه امام صادق علیه السلام می فرمایند: تجارت، موجب زیادتی عقل و ترک تجارت، موجب نقصان عقل است.^۳

۳- عدم استجاب دعا:

علی بن عبدالعزیز می گوید: امام صادق علیه السلام روزی از من احوال عمر بن مسلم را پرسید. عرضه داشتم: فدایت شوم او از تجارت دست برداشته و به عبادت و نماز و دعا روی آورده است. امام فرمود: «وای بر او! آیا او نمی داند که هر کس به دنبال دنیا و کسب روزی حلال نرود، دعایش مستجاب نخواهد شد.^۴

۴- ایجاد فقر:

امام صادق علیه السلام در پاسخ به فضیل بن یسار که گفت: من امروز بیکارم، فرمودند، با بیکار بودن، مال های شما از بین می رود و فقیر می گردید و سخت او را مورد نکوهش و توبیخ قرار داد.^۵

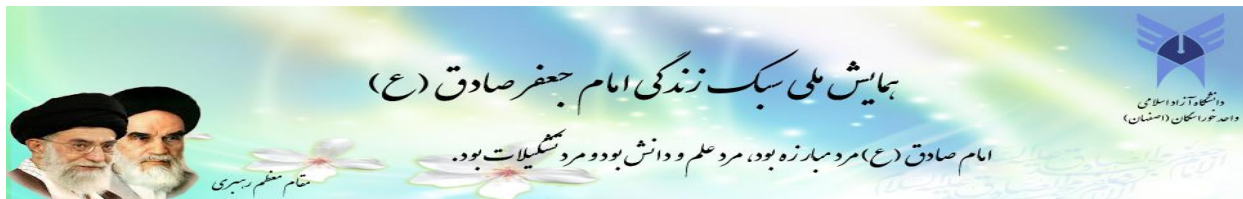
۱- اصول کافی، ج ۳، ص ۸۶

۲- وسائل الشیعه ج ۱۲ حدیث ۹

۳- وسائل الشیعه، ج ۱۲، ص ۴ و ۵

۴- اصول کافی، باب من لا تستجاب دعوته، حدیث ۲

۵- وسائل الشیعه، ج ۱۲، حدیث ۹ و ۹۰۴

۵- بی ارزش شدن در نظر مردم:

امام صادق علیه‌السلام از حال یکی از اصحاب خود جويا شدند که چرا به حج نرفت، پاسخ دادند: چون کار تجاری خود را رها ساخته، و مال اندکی برایش باقیمانده است حضرت که تا آن لحظه تکیه کرده بود، از تکیه‌گاه خود فاصله گرفت و فرمود: تجارت را رها نسازید که در بین مردم سبک و بی‌مقدار خواهید شد، تجارت کنید که خداوند به شما برکت خواهد داد.^۱

آداب کسب و کار از دیدگاه امام صادق علیه‌السلام

از دیدگاه امام صادق علیه‌السلام، آداب کسب و کار عبارت است از:

۱- کسب حلال:

یکی از مهم‌ترین آداب کسب و کار از دیدگاه امام صادق علیه‌السلام، داشتن کسب حلال است. از دیدگاه حضرت، کسب و کار حلال از دیدگاه‌های مختلفی مانند ارزشمندی، شروط و اثرات مثبت آن و همچنین پیامدهای کسب و کار حرام مورد توجه قرار گرفته است. اما به دلیل فراتر بودن این مطالب با هدف پژوهش، صرفاً این موارد مورد اشاره قرار می‌گیرد:

❖ ارزش کسب و کار

✓ کسب لقمه حلال از جنگ تن به تن هم سخت تر است.^۲

❖ شرط کسب حلال

✓ کسی که می‌خواهد تجارت کند، باید شناختی در دینش داشته باشد تا حلال را از حرام باز شناسد و کسی که شناخت دینی ندارد و به احکام تجارت ناآشناست ولی تجارت می‌کند، خود را در شبهات افکنده است.^۳

❖ آثار کسب حلال

✓ تقویت دین: امام صادق علیه‌السلام می‌فرماید: به دنبال روزی حلال رفتن را رها نکن، زیرا این در تقویت دینت مؤثر است.^۴
 ✓ مستجاب شدن دعا: امام صادق علیه‌السلام فرمودند هر که خوش دارد که دعایش مستجاب شود، باید کسب خود را حلال گرداند.^۵

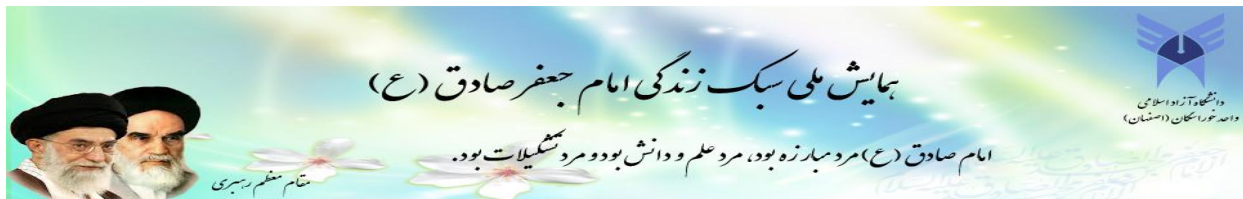
۱- اصول کافی ج ۵، ص ۴۵۲

۲- اصول کافی ج ۵ ص ۱۶۱

۳- آثار الصادقین، ج ۴، ص ۱۸۴

۴- بحار الانوار، ج ۷۱، ص ۱۲۸ و ۱۳۷

۵- بحار الانوار ج ۹۳، ص ۳۷۳

❖ آثار سوء کسب حرام

- ✓ بی برکتی اموال: امام صادق علیه السلام فرمود: کسی که مالی را از راه غیر مشروع به دست آورد، ساختمان و آب و گل بر او مسلط می شود (تا مال او را تلف کند)، یعنی مال و عمر خود را در آب و گلی مصرف می کند که نه برای دنیا نفعی دارد و نه برای آخرتش. گویا این قطعه از زمین مأمور بوده تا مال او را ببلعد^۱.
- ✓ تأثیر نامطلوب بر فرزندان: امام صادق علیه السلام فرمود در آمد حرام در فرزندان اثر (نامطلوب) می گذارد (و هدایت آن ها را دچار مشکل می کند)^۲.

۲- رعایت حقوق کارگر و کارفرما:

- ✓ امام صادق علیه السلام فرمودند: پست ترین گناهان سه چیز است، بدون جهت کشتن حیوانات، خوداری کردن از دادن مهر همسر و کسی که مزد کارگرش را ندهد^۳.
- ✓ شعیب می گوید: گروهی را اجیر کردیم که تا هنگام عصر در باغ امام صادق علیه السلام کار کنند. همین که کارشان تمام شد آن حضرت فرمود: مزد آنان را قبل از آن که عرقشان خشک شود، پرداز^۴.
- ✓ هر کس کارگری را به کار گیرد و او را از شرکت در نماز جمعه (یا جماعت) باز دارد، گناهِش را به عهده گرفته است و اگر او را باز ندارد، در اجر او شریک است^۵.

۳- مکان انجام کار:

- ✓ امام صادق علیه السلام فرمودند: خداوند تبارک و تعالی، بسیار دوست دارد سفر به غربت را برای جستجوی رزق و روزی^۶.
- ✓ امام صادق علیه السلام فرمودند: در طلب روزی به سفر برو تا رزقت فراوان شود^۷.

۱- سفیئة البحار، ج ۱، ص ۲۹۸

۲- وسائل الشیعه، ج ۱۲، ص ۵۳

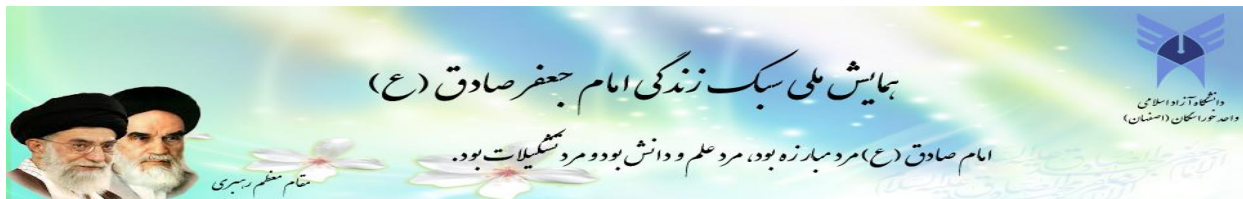
۳- مکارم الأخلاق، ص ۲۳۷

۴- اصول کافی، ج ۲، ص ۲۸۹

۵- وسائل الشیعه، ج ۱۵، ص ۱۰۵

۶- اصول کافی، ج ۵، ص ۵۲۱

۷- وسائل الشیعه، ج ۱۴، ص ۷۷

✓ امام صادق علیه السلام فرمودند: ای هشام، اگر در خط مقدم جبهه، درگیری شروع شد، باز هم کار کردن و طلب روزی را در آن روز ترک نکن!^۱

۴- زمان انجام کار:

✓ امام صادق علیه السلام می فرمایند: جدیت و تلاش کنید، هرگاه نماز صبح گزاردید صبحگاهان در پی روزی روید و حلال کسب کنید تا خدای بزرگ روزیتان دهد و در کسب آن یاریتان رساند.^۲

✓ معلی بن خنیس می گوید: امام صادق علیه السلام مرا دید که دیر به بازار در محل کار خود می روم فرمود: صبح زود بطرف عزت و بزرگی یعنی کسب و کار خود بیرون برو.^۳

✓ امام صادق (ع) می فرماید: اگر گمان بردی، یا خبری به تو رسید که این امر، (کنایه از قیامت و یا ظهور امام زمان) فردا واقع می شود؛ به هیچ وجه جستجو برای تلاش روزی را ترک نکن و اگر می توانی سربار دیگران نباشی چنین کن.^۴

۵- کار همراه با عبادت:

✓ امام صادق (ع) ذیل سوره نور آیه ۱۷ «مردانی که تجارت و داد و ستد آنان را از یاد خداوند غافل نمی کند»^۵ فرمودند: اینان همان بازاریان و صاحبان کسب و پیشه بودند که هنگام نماز، کسب و کار را تعطیل کرده و به سوی نماز اول وقت می شتافتند و قطعاً چنین کسانی، اجر و پاداششان بیش از کسانی است که تجارت و کسبی ندارند و اول وقت سراغ نماز می روند.^۶

۶- رعایت اعتدال:

✓ امام صادق علیه السلام فرمودند: تلاش تو در راه کسب معاش باید بیشتر از عمل مسامحه گر (که بر اثر سستی حق کار را ضایع کرده است) و کمتر از کار حریص باشد (که به زیاده روی و افراط گرائیده است)، حریص و فرومایه ای که به دنیای خویش دلگرم و مسرور است و به آن اطمینان پیدا کرده.^۷

۱- کافی، ج ۵، ص ۷۸

۲- اصول کافی، ج ۵، ص ۷۹

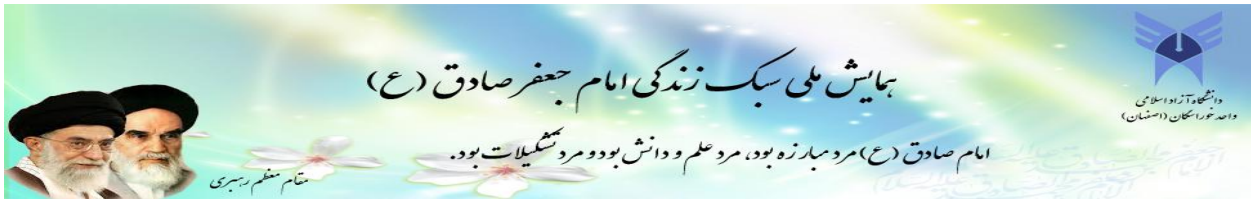
۳- وسائل الشیعه، ج ۱۲

۴- اصول کافی، ج ۲، ص ۲۳۱

۵- «رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ...» (نور، ۳۷)

۶- وسائل الشیعه، ج ۱۷، ص ۱۵ و ۱۴

۷- مجموعه ورام، ج ۱، ص ۱۳

✓ امام صادق علیه السلام فرمودند: از افراط در کار و تلاش بیش از حد پرهیز و نیز از سستی و مسامحه کاری اجتناب نما، که این دو کلید تمام بدی‌ها و بدبختی‌ها است، زیرا افراد مسامحه کار حق کار را ادا نمی‌کنند و (کار را آن طور که باید انجام نمی‌دهند) و افراد زیاده رو، در مرز حق، توقف نمی‌نمایند و از حد آن تجاوز می‌کنند.^۱

۷- چند شغله نبودن:

امام صادق علیه السلام فرمود: ای فضیل پسر یسار، کسی که توان و همتش را در یک شغل به کار گیرد، خداوند در آن کار یاری‌اش می‌کند و هر کس توان و همتش را در چند شغل به کار گیرد، خداوند او را رها خواهد کرد.^۲

۸- تلاش کردن:

امام صادق علیه السلام می‌فرمایند: چون آیه ۲ و ۳ سوره طلاق (هر کس از خدا پروا کند برای او راه بیرون شدنی قرار می‌دهد و از جایی که حسابش را نمی‌کند به او روزی می‌رساند)^۳ فرود آمد، گروهی از اصحاب رسول خدا (ص) با برداشتی نادرست از آیه، از کار دست کشیده، به عبادت و دعا پرداختند. چون این خبر به پیامبر (ص) رسید آن حضرت فرمود: من دشمن دارم کسی را که دهانش را به دعا بگشاید و بگوید: روزیم ده؛ ولی کار و کسب را رها کند.^۴

۹- قانع بودن:

امام صادق علیه السلام می‌فرمایند: در قوم موسی علیه السلام مرد فقیری بود که همسرش اصرار می‌کرد که به دنبال کسب و درآمدی برود تا زندگی بهتری داشته باشند. (و او به هر طرف که روی می‌آورد، نتیجه‌ای نمی‌گرفت)، تا این که یک روز از روی اخلاص از خداوند متعال کمک خواست. در خواب دید که از او پرسیدند: آیا دو درهم حلال می‌خواهی یا دو هزار درهم حرام؟ گفت: دو درهم حلال مرا کفایت می‌کند. گفتند: در زیر سرت دو درهم حلال قرار داده شده است. از خواب بیدار شد و آن را برداشت. با یک درهم آن یک ماهی خرید و به سوی منزل آمد. همسرش از کار او ناخرسند بود و از روی ملامت سوگند خورد که به آن دست نمی‌زند. مرد خود ماهی را آماده پختن کرد. ناگاه دو دانه «دُر» در شکم ماهی یافت. آن‌ها را به چهل هزار درهم فروخت.^۵

۱۰- ماهر بودن، امانت‌دار بودن و جلب نظر سرپرست:

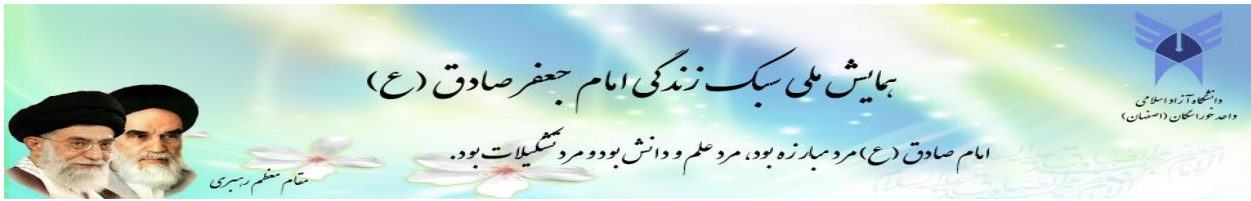
۱- وسائل الشیعه، ج ۴، ص ۱۰۵

۲- اصول کافی، ج ۲، ص ۲۴۶/بحار، ج ۶۷، ص ۱۵۱

۳- «وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا» (طلاق/۲) و «يَرْزُقُهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ» (طلاق/۳)

۴- بحار الانوار، ج ۲۲، ص ۱۳۱

۵- وسائل الشیعه، ج ۱۷، ص ۳۶۰

امام صادق علیه السلام فرمود: هر صنعت گری ناگزیر باید از سه خصوصیت بهره مند باشد، تا کسب و کارش رواج یابد: در کار خود ماهر باشد، امانت را در کار رعایت کند، و نظر کسی را که کاری به او سپرده است جلب نماید.^۱

روش شناسی

در این قسمت، جامعه، نمونه، حجم نمونه، روش نمونه گیری، ابزار و روش پژوهش ارائه شده است:

جامعه، نمونه، حجم نمونه و روش نمونه گیری

جامعه آماری این پژوهش شامل کلیه منابع نوشتاری نظری و تجربی موجود در پایگاه اطلاعاتی^۲ حوره نت^۳ بود که تمام این جامعه مورد جستجو قرار گرفت. از نظر روش نمونه گیری از روش نمونه گیری خاصی استفاده نشد چون کل جامعه به عنوان نمونه انتخاب گردید. به منظور دسترسی به منابع نوشتاری نیز در این پایگاه اطلاعاتی، موارد زیر لحاظ گردید: (۱) کلیدواژه: وجود واژه امام صادق علیه السلام، کسب و کار، بیکار، شغل، کار و کوشش، در کلیدواژه‌ها یا عنوان و حتی متن (۲) نوع پژوهش: مقاله، همایش، گفتگو و مصاحبه، خبر و گزارش، سخنرانی و روزنامه (۳) تاریخ: تا بیستم آذرماه ۱۳۹۲ (۴) زبان: فارسی.

ابزار

بهترین روش جمع آوری اطلاعات در هر پژوهش، روشی است که اطلاعات حاصل از آن‌ها در پاسخ گویی به پرسش‌های پژوهش و تحقق اهداف مطالعه بهترین کارکرد را داشته باشد (حریری، ۱۳۸۵). با توجه به این که هدف این پژوهش، شناسایی احادیث مرتبط با کار از دیدگاه امام صادق علیه السلام بود، سندکاوی یا استفاده از پیشینه‌ها به عنوان ابزار این پژوهش محسوب گردید.

روش پژوهش

به منظور تدوین الگو از روش تحلیل محتوا^۴ استفاده شد. علت انتخاب روش تحلیل محتوا این بود که این روش، پژوهشگران را قادر می‌ساخت تا مقادیر زیادی از اطلاعات متنی را بررسی و ویژگی‌های آن‌ها را شناسایی و مورد تحلیل قرار دهد. در این روش، پژوهشگران ابتدا متن مورد تحلیل را تعیین، سپس به استخراج مفاهیم یا احادیث مورد نظر با هدف پژوهش خود در آن متن پرداختند. این استخراج مفاهیم از طریق رمزگذاری^۵ (اختصاص عدد یا رمز به هر مفهوم) انجام گردید. سپس مفاهیم بر اساس شباهت‌ها،

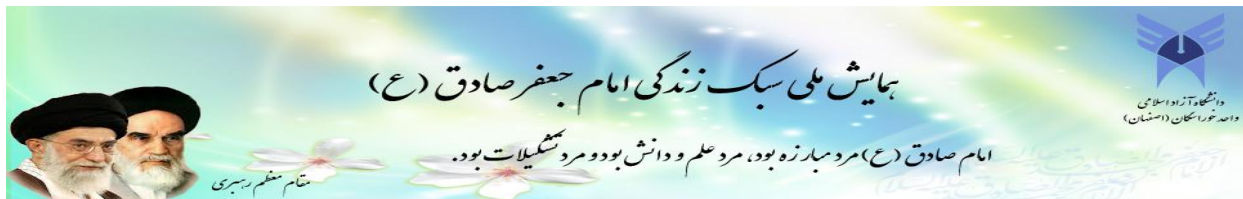
۱- بحار الانوار، ج ۷۸، ص ۲۳۶

2 -database

3 -Hawzah.net

4- content analysis

5- coding

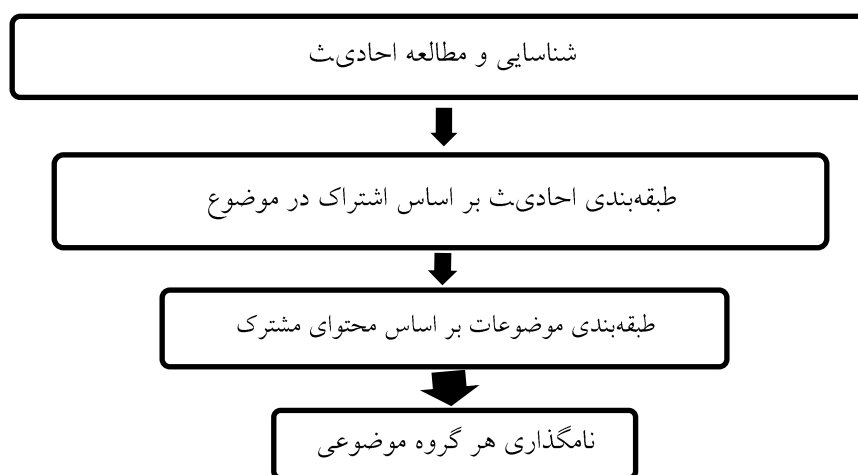

طبقه‌بندی یا مقوله‌بندی شد. این رمزگذاری و مقوله‌بندی در حین استخراج مفاهیم انجام شد. سپس پژوهشگران بر اساس هدف پژوهش، مفاهیم یا مقوله‌ها را با استفاده از وجود یا عدم وجود مورد بررسی قرار دادند (محمدی‌مهر، ۱۳۸۷).

یافته‌ها

تدوین الگوی کیفیت زندگی کاری اسلامی بر اساس دیدگاه امام صادق علیه‌السلام، در چهار مرحله به شرح ذیل انجام گرفت

(شکل ۱)

شکل ۱- مراحل تدوین الگوی کیفیت زندگی کاری اسلامی بر اساس دیدگاه امام صادق علیه‌السلام

مرحله اول:

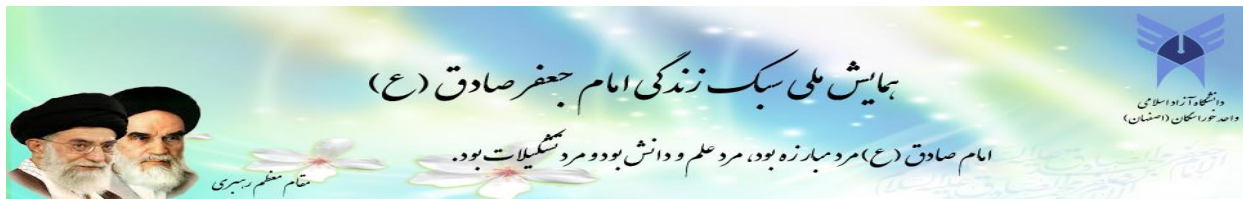
در این مرحله پژوهشگران به شناسایی، استخراج و مطالعه احادیث امام صادق علیه‌السلام در زمینه کسب و کار که در پایگاه اطلاعاتی حوزه نت بود، پرداختند.

مرحله دوم:

سپس پژوهشگران بر اساس اشتراک محتوای هر حدیث، هر یک از احادیث را طبقه‌بندی نمودند. برای مثال دو حدیث زیر یک مضمون مشترک دارند: ۱- امام صادق علیه‌السلام فرمودند: خداوند تبارک و تعالی، بسیار دوست دارد سفر به غربت را برای جستجوی رزق و روزی.^۱ ۲- امام صادق علیه‌السلام فرمودند: در طلب روزی به سفر برو تا رزقت فراوان شود.^۲ برای پایداری نیز،

۱- اصول کافی، ج ۵، ص ۵۲۱

۲- وسائل الشیعه، ج ۱۴، ص ۷۷

مجدداً هر مفهوم، به صورت مستقل توسط فرد متخصص، مورد طبقه‌بندی مجدد قرار گرفت و در مواردی که اختلاف مشاهده شد، بحث مستقل برای رسیدن به توافق صورت گرفت.

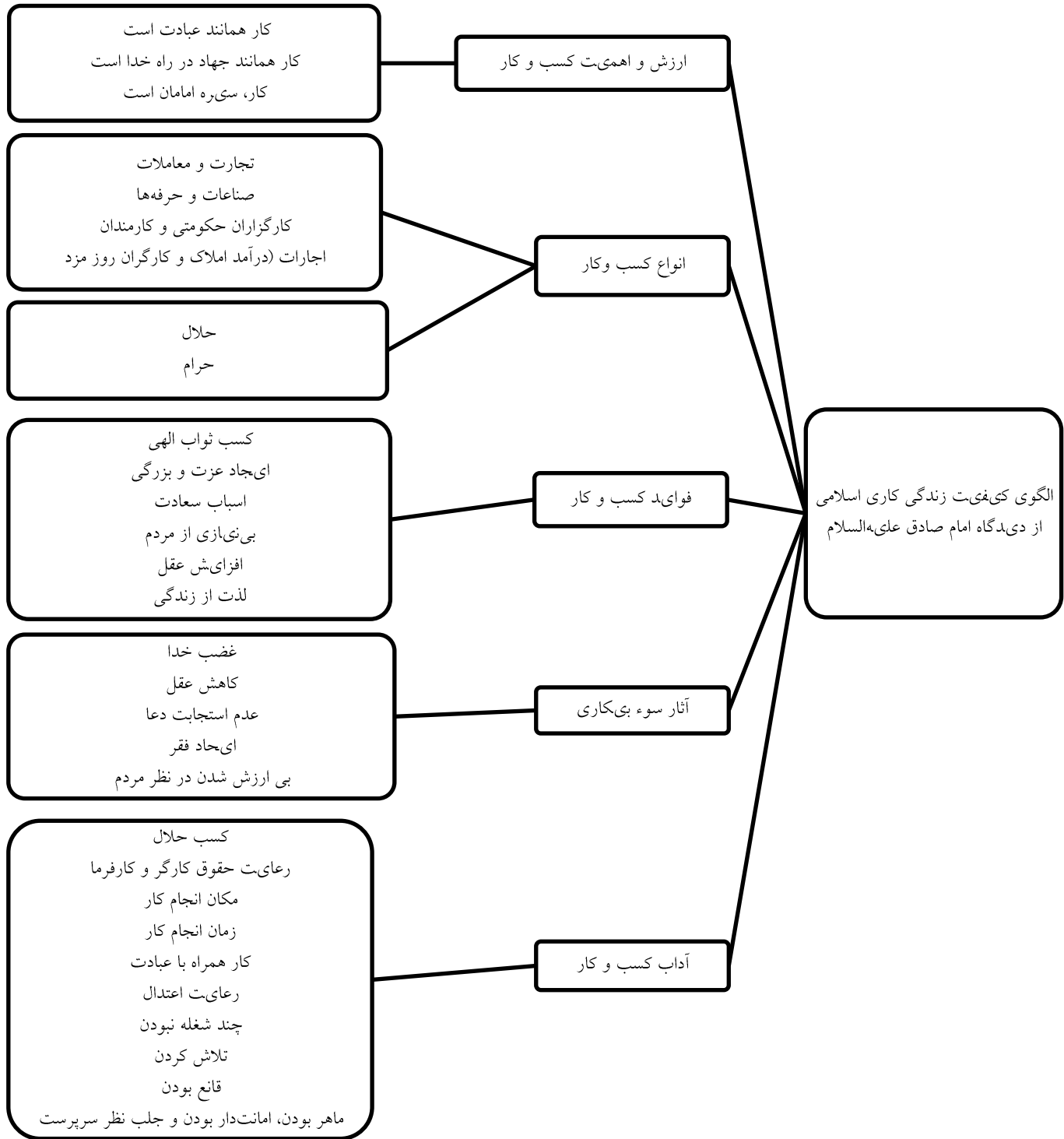
مرحله سوم:

در این مرحله موضوعات بر اساس محتوای مشترک، طبقه‌بندی گردید. برای مثال مکان انجام کار و زمان انجام کار به عنوان یک طبقه قرار گرفتند.

مرحله چهارم:

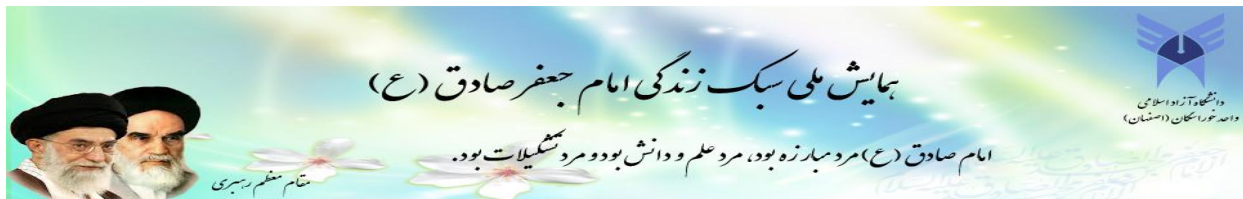
در آخرین مرحله هر موضوع با توجه به محتوای آن نامگذاری گردید. برای مثال، مکان انجام کار و زمان انجام کار به عنوان دو موضوع تحت عنوان یک طبقه با عنوان آداب کسب و کار قرار گرفتند.

با توجه به مراحل فوق، بر اساس شکل ۲ نیز الگوی کیفیت زندگی کاری اسلامی از دیدگاه امام صادق علیه‌السلام حاوی پنج بخش به نام‌های ارزش و اهمیت کسب و کار، انواع کسب و کار، فواید کسب کار، آثار سوء بیکاری و قوانین کسب و کار تدوین گردید که هر یک از این بخش‌ها دارای عناصری است.

شکل ۲- الگوی کیفیت زندگی کاری اسلامی بر اساس دیدگاه امام صادق علیه السلام

نتیجه گیری

این پژوهش با هدف تدوین الگوی کیفیت زندگی کاری اسلامی از دیدگاه امام صادق علیه السلام انجام گرفت. بدین منظور پایگاه اطلاعاتی حوزه نت، از نظر احادیث این بزرگوار در رابطه با کسب و کار، مورد جستجو قرار گرفت و سپس احادیث براساس محتوا مورد طبقه بندی طبقه بندی گرفت و الگویی حاصل شد. بر اساس این الگو، کیفیت زندگی کاری اسلامی از دیدگاه امام صادق علیه السلام حاوی پنج بخش به نام های ارزش و اهمیت کسب و کار، انواع کسب و کار، فواید کسب و کار، آثار سوء بیکاری و آداب کسب و کار گردید. بدین ترتیب بر اساس این الگو، افراد با اهمیت قائل شدن برای کسب و کار (مانند نگاه به سیره امامان)، انتخاب کسب حلال (مانند کشاورزی و یا تجارت) و رعایت آداب کسب کار (مانند کسب همراه با عبادت) نه تنها از مزایای کار خود بهره مند می شوند، بلکه از آثار سوء بیکاری و کسب حرام نیز دور می مانند. البته این الگو، طرحی است متکامل، که هنوز چه از نظر محتوا و چه از نظر روش شناختی راهی دراز در پیش دارد. بنابراین به سایر پژوهشگران پیشنهاد می شود با مطالعه و بررسی کتب موثق و گرانبها مانند اصول کافی، بحار الأنوار، تحف العقول، وسائل الشیعه، میزان الحکمه و غیره به صورت کامل تری الگوی کیفیت زندگی کاری اسلامی را در سیره و گفتار گرانبهای ائمه تدوین نمایند.

منابع

قرآن مجید

احسانبخش، ص. (۱۳۷۴). آثار الصادقین. رشت: ستاد برگزاری نماز جمعه.

پاک‌نیا، ع. ک. (۱۳۸۳). گذری بر اندیشه‌های اقتصادی امام صادق علیه السلام. مبلغان، ۵۳، ۷۲-۵۸.

حرانی، علی بن حسین بن شعبه. (۱۳۶۳). تحف العقول، تصحیح علی اکبر غفاری، قم: موسسه انتشارات اسلامی.

حریری، ن. (۱۳۸۵). اصول و روش های پژوهش کیفی. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی - واحد علوم و تحقیقات.

خنیفر، ح.، زراعی متین، ح.، و خداپرست، ح. (۱۳۸۷). نظام پیشنهادات در سازمان (از نظریه تا کاربرد). تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

ضیایی بیگدلی، م. ت. (۱۳۸۸). بررسی نقش جو اجتماعی سازمان کار بر کیفیت زندگی کاری کارگران کارخانه های صنعتی

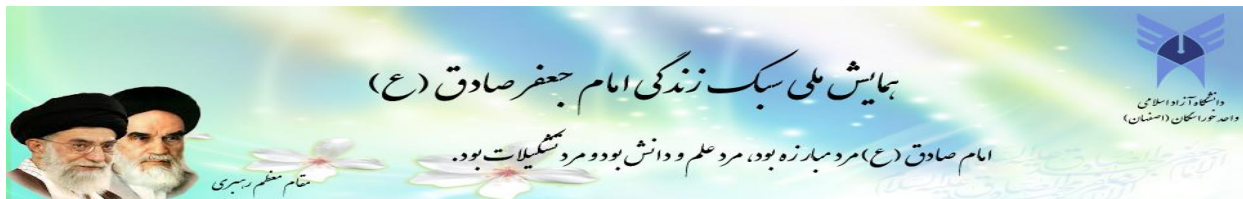
(مطالعه موردی استان آذربایجان شرقی). جامعه شناسی کاربردی، ۲۱ (۱)، ۱۰۵-۱۲۲.

طبرسی، حسن بن فضل. (۱۳۷۰). مکارم الأخلاق. قم: شریف رضی.

قمصری، م.، عبدالعلی پور، ق.، و قبادی، ع. (۱۳۹۰). نقش کیفیت زندگی کاری در تعهد سازمانی کارکنان دانشگاه علوم انتظامی.

فصلنامه مطالعات مدیریت انتظامی، ۶ (۲)، ۱۹۳-۱۷۷.

قمی، عباس. (۱۳۶۳). سفینه البحار غنی. تهران. فراهانی. کتابخانه سینایی.

کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق، (۱۳۶۵). الکافی. تحقیق: علی اکبر غفاری، تهران: دارالکتب الاسلامیه.

مجلسی، محمدباقر بن محمد تقی. (۱۴۰۴ ق). بحار الانوار. بیروت: مؤسسه الوفاء.

محمدی مهر، غ. (۱۳۷۷). روش تحلیل محتوا (راهنمای عملی تحقیق). تهران: گنجینه علوم انسانی - دانش نگار.

مورهد، گک. و گریفین، ر. (۱۳۷۴). رفتار سازمانی. ترجمه سید مهدی الوانی و غلامرضا معمارزاده. تهران: انتشارات مروارید.

ورام، مسعود بن عیسی. (۱۳۶۹). مجموعه ورام: آداب و اخلاق در اسلام. ترجمه محمدرضا عطایی. مشهد: آستان قدس رضوی، بنیاد

پژوهش‌های اسلامی.